

O'ZBEKISTON VA XORIJIY MAMLAKATLARDA INKLYUZIV TA'LIMNING
QO'LLANILISHI TAJRIBASI.

E.Qobilova.

Qo'qon DPI Musiqa ta'limi kafedarsi dotsenti.

Saidakbarov X, Mirzakarimov S, Abdullayeva M,

Tursunboyeva D, To'ranazarov B.

Musiqa ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabalari.

Annotatsiya; Ushbu maqolada, umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning joriy qilinishi, O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarda inklyuziv ta'limning qo'llanilishi, imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishi ularga yaratilgan shart-sharoitlar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi, integratsiyalashuvligi og'ir bolalar ta'lim integratsiyasi, individual rejalashtirish.*

Аннотация: *В данной статье приведены внедрение инклюзивного образования в общеобразовательных школах, использование инклюзивного образования в Узбекистане и зарубежных странах, условия, созданные для обучения детей с ограниченными возможностями здоровья наряду со здоровыми детьми.*

Ключевые слова: *концепция инклюзивного образования, образовательная интеграция детей с трудностями в интеграции, индивидуальное планирование.*

Abstract: *In this article, the introduction of inclusive education in general secondary schools, the use of inclusive education in Uzbekistan and foreign countries, the conditions created for children with disabilities to be educated alongside healthy children. conditions are given.*

Key words: *concept of inclusive education, educational integration of children with difficulties in integration, individual planning.*

KIRISH. Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy mahorati va hamkorligi, avvalo, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Inklyuziv ta'lim nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan har qanday holatlarni istisno etadigan, barcha uchun teng muomalani ta'minlaydigan, lekin maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun zarur sharoit yaratadigan mafkuraga asoslanadi. Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash, mamlakatimiz oldidagi asosiy vazifalardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha uchun ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham nogironligi bo'lgan shaxslar uchun salohiyatlarini yuzaga chiqarishda teng huquqlar belgilangan. Bugungi kunda nogironligi va rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar sifatli ta'lim olishlari va keyinchalik munosib ish topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv sharoitlarni yaratish bo'yicha mamlakatimizda bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Bu zarur, shart, har bir kishi o'z harakatlarining egaligi va dolzarbligini his qilishi mumkin bo'lgan chinakkam inklyuziv jamiyatni yaratish.

Mamlakatimizda bugungi kunda jismoniy yoki aqliy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasasida bola ta'lim tarbiya olmoqda. Ko'plab o'quvchiga esa uyda yakka tartibda ta'lim beriladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI. Xalq ta'limi Vazirligi tomonidan rivojlanishida turli nuqsoni bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bolalarning, ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora –tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish bo'yicha alohida vazifalar belgilanadi. Ta'lim tizimiga inklyuziv amaliyotni tadbir etish bo'yicha pedagog hodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutlarining o'quv rejalariga 3ta o'qitish moduli kiritiladi. 2000dan ortiq imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etiladi.

Rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda, davolanish va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi say-harakatlar, korreksion va rehabilitatsion ishlar natijasida oxirgi 5yilda 500 nafarga yaqin manashunday o'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytishi ta'minlandi. Hozirda 5900 dan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim bilan 64 700 nafarga yaqin o'quvchilar qamrab olingan.

NATIJALAR. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim tarbiya berish tizimini shakllantirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan. Ta'lim integratsiyasi bu – inklyuziya, ya'ni inklyuziv ta'lim bo'lib, nogiron bolani bitta maqsadga kiritishni ta'minlaydi. Ta'lim muhiti normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan Ijtimoiy integratsiyasi bolaning jamiyatga qo'llanilishi, ya'ni uning ijtimoiylashuvini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy integratsiya rivojlanishda nuqsoni bo'lgan barcha bolalarga istisnosiz, buzilishning tabiati va tuzilishidan qat'iy nazar, mahsus ta'lim ehtiyojlari, Yoshi, shuningdek ular o'qiyotgan muassasa turi.

Birinchi marta integratsiyalashgan o'qitishning nazariy asoslari taniqli rus olimi L.S.V.Y Gyotskiy tadbir etgan. Uning ta'kidlashicha, maktab internatda o'qiyotgan bola normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan, oiladan va umuman jamiyatdan ajralib turadi. L.S Vigotshining ta'kidlashicha, maxsus maktabning devorlarini "buzish" maxsus bolaning madaniy va tarixiy rivojlanishini ta'minlash va uning jamiyatga "o'sishi" uchun sharoit yaratish kerak. Har bir mamlakat maxsus inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun amal qiladigan o'z siyosatiga ega bo'lishi kerak. Bu siyosat milliy ta'lim tizimining asosiy xususiyatlarini va eng muhim bo'lgan milliy maqsadlarni o'zida aks ettirishi zarur. Milliy siyosatga qo'shimcha ravishda maxsus inklyuziv ta'lim sohasida turli jamoa va maktab okruglari ehtiyojlarini qondirishga moslashtirilgan hududiy siyosatlarini aks ettiruvchi maxsus inklyuziv ta'lim uchun ehtiyojlarini aniqlash, ta'limni individual rivojlantirish jarayoni, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'limni individual rajalashtirish jarayoni, imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishda maktablarda yordamchi personal, ota-onalar isgtirokchi, muassassa va xizmatlar bilan bog'lanishini ta'minlash shuningdek, davom ettiruvchi monitoring va imkoniyati cheklangan uchun zaxiralar sharhi bilan ta'minlash kabi xususiyatlarini ichiga olgan o'z siyosatiga ega bo'lishi talab etiladi. Bunda

imkoniyati cheklangan bolalarga umumta'lim maktablardami, maxsus maktablardami yoki maxsus sinflarda ta'lim berish borasida aniq qonunchilik bo'lishi zarur.

MUHOKAMA. Bugungi kunda inkoniyati cheklangan bolalar hech bir davlatda e'tibordan chetda qolgani yo'q. Ularning ta'lim- tarbiya olishlari uchun inklyuziv jamiyatning joriy qilinishi esa katta imko niyatlar eshigini ochdi. Sog'lom bolalar qatorida ta'lim olsh, ular uchun ham o'z qobilyati va bo'limini rivojlantirish uchun tertki bo'lmay qolmadi. Bu kabi imkoniyatlar har bir davlatda mavjud. Biz AQSH, Buyuk Briyaniya, Rossiya, Xitoy, Hindiston, Shvetsariya, Qirg'iziston, Qozog'iston misolida imkoniyati cheklangan bolalarga yaratib berilgan shart sharoitlar bilan tanishib chiqamiz. Bugungi kunga qadar jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilayotgani barchamizga ma'lum. Bugungi kunga jahon miqyosida xususan, Rossiyada inklyuziv ta'limning keng tarqalgan modeli ommaviy maktablarda maxsus sinflardir. Ular qiyidagicha yordamchi muhtoj bolalar uchun tashkil qilingan.

Intellektida buzilishi bo'lgan bolalar uchun, psixologik rivojlanishi sust bo'lgan bolalar uchun. AQSH, Buyuk Briyaniya, Daniya kabi bir qator mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilanadi, ota-ona nalar esa ta'lim turini tanlashni yozma ravishda tasdiqlashi, ayrim hollarda asoslab berishlari lozim deb topilgan. Buyuk Britaniyada integratsiya jarayonida maxsus maktab o'quvchilari uchun alohida ishlab chiqilgan. Maxsus maktab o'quvchilarining ma'lum qismi ommaviy maktabda ta'lim oladilar. Integratsiyani amalga oshirish uchun o'yin, jismoniy tarbiya, amaliy faoliyat turlari alohida tanlangan. Buyuk Britaniyada integratsion ta'lim tashkil etish uchun alohida maktablar rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun alohida mablag'lar bilan ta'minlangan. Buyuk Britaniyada maxsus, maktablarda ta'lim-tarbiya olayotganog'ir nuqsonli bolalarni integratsiyalash dasturi ishlab chiqilgan. Qaysi maktabda integratsion ta'lim tizimi joriy etilgan bo'lsa, o'sha maktab maxsus maktablarda o'qilayotgan bolalarning bir qismi qamrab olinadi. Integratsiya tizimini yanada puxtaroq joriy etish maqsadida o'yinlar, jismoniy tarbiya, raqs va bir qancha amakiy mashg'ulotlar kiritildi. Bu kabi mashg'ulotlar imkoniyati cheklangan bolalarni sog'lom bolalar kabi ta'lim tarbiya olishiga imkon yaratib beradi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim nogiron bolalar ehtiyojlarining xilma-xilligi, zixmatlarning uzluksizligi, birinchi navbatda bunday bolalar uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim muhiti bilan mos kelishi kerakligini anglatadi. Ushbu printsip barcha bolalar yashash joyida maktabning ijtimoiy va o'quv hayotiga qo'shilishi kerakligini bildiradi. Inklyuziv maktabining farqli ravishda ta'lim yutuqlariga erishishga qaratilgan. Inklyuziv maktabining maqsadi barcha o'quvchilarga (ularning aqliy va jismoniy holatlaridan qat'iy nazar) ijtimoiy hayotni yakunlash, jamoada, jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatini berish, shu orqali bolalarga har tomonlama ta'sir va yordam ko'rsatish Ozbekiston va xorijiy mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor katta. Nogiron bolalarni o'qitish bo'yicha xorijiy tajribani tahlil qilgandan so'ng shuni ta'kidlash mumkinki, bir qqator mamlakatlarda bunday bolalarni birlashtirish mumkinligi to'g'risida aniq kelishuv mavjud. Qaysidir mamlakatni olmaylik, barcha mamlakatda hech bir bola davlat e'tiboridan chetda qolmaydi. Inklyuziv ta'lim o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga

qo'yiladigan talablardan biri bu bolaning hissiy barqarorligini nazorat qilish talabidir. Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarni ishlashga tayyorlashning bilim to'siqlaridan biri bu hatti-harakatlarida passiv rivojlanish va tuzatishga qaratilgan ishlarini amalga oshirishga qaratilgan asoslar to'g'risidagi bilimlardir. Ushbu bilimlar orqali alohida ehtiyojga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishda pedagogik faoliyatning dolzarb vakolatlarini shakllantirishdir. Shu munosabat bilan o'qituvchining psixologik bilimlari va pedagogik vakolatlarini oshirishga qaratilgan maxsus treninglarni tashkil etish alohida muhim rol o'ynaydi. Ko'plab mamalakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham imkoniyati chaklangan bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablar mavjud ularning vazifasi esa ularni maxsus o'quv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. I.S.Abdullayeva "Inklyuziv ta'lim asoslari" – O'quv uslubiy qo'llanma. Urganch 2020.
2. Kobilova, Ezozxon Bakirovna. "Classical music and youth education." *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities* 12.9 (2022): 126-130.
3. Qobilova, E. "FORMING A SENSE OF INTERNATIONALITY IN STUDENTS THROUGH THE TRADITIONAL MUSIC OF AZERBAIJAN." *International Bulletin of Applied Science and Technology* 3.10 (2023): 127-132.
4. Азизхонова, М., and Э. Қобилова. "ЁШЛАРНИ МУСИҚИЙ МАДАНИЯТИ ВА МАЪНАВИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МУСИҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 51-57.
5. Kabilova, E. B. "FORMING A SENSE OF PATRIOTISM IN STUDENTS THROUGH THE LIFE AND WORK OF COMPOSER DONI ZAKIROV." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429* 12.10 (2023): 68-74.
6. Qobilova, E. "FORMING A SENSE OF INTERNATIONALITY IN STUDENTS THROUGH THE TRADITIONAL MUSIC OF AZERBAIJAN." *International Bulletin of Applied Science and Technology* 3.10 (2023): 127-132.
7. QOBILOVA, E'ZOZXON. "Forming A Sense Of Love For The Profession By Teaching Labor Songs To 4th Class Students In Music Culture Lessons." *Journal of Positive School Psychology* 7.2 (2023).
8. QOBILOVA, E'ZOZXON. "Forming A Sense Of Love For The Profession By Teaching Labor Songs To 4th Class Students In Music Culture Lessons." *Journal of Positive School Psychology* 7.2 (2023).
9. QOBILOVA E'ZOZXON BAKIROVNA .Educational significance of teaching the history of turkish art and culture to students. Published by International journal of Social Sciences & Interdisciplinary Research., under

10. E. Qobilova. TECHNOLOGIES OF FORMING MUSICAL CREATIVITY OF SCHOOL CHILDREN. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429.2023

11. QOBILOVA E'ZOZOXON BAKIROVNA. ISAJON SULTON HIKOYALARIDA XALQ QO'SHIQLARINING O'RNI. "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal Qo`qon, 2024/1/2

12. QOBILOVA E'ZOZOXON BAKIROVNA. MUSIQA ONG VA HISLAR O'RTASIDAGI VOSITACHIDIR. "Pedagogikada ilmiy izlanishlar" 2024/3/1

13. Қобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.

14. Қобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.

15. Bakirovna, Q. E. "Theoretical And Methodological Basis Of Overcoming Contradictions In Modern Musical And Educational Practice." Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 1.1 (2021): 117-120.

16. Qobilova, Ezoz. "THE PLACE OF FOLK SONGS IN ISAJAN SULTAN'S STORIES." American Journal Of Social Sciences And Humanity Research 4.02 (2024): 44-49.

17. Qobilova, Ezozxon. "The Significance Of Interdisciplinary Connection In The Formation Of Music Literacy In Children With Hearing Defect In Music Lessons." Onomázein 62 (2023): December (2023): 1382-1388.

18. Qobilova, E. B., et al. "QADIMIY MUSIQIY SAN'ATNING SHAKLLANISH JARAYONI." Science and innovation 2.Special Issue 14 (2023): 560-565.

19. Jamoliddinova, D., et al. "BO'LJAK MUSIQA TALIMI O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. E'zozxon Qobilova." 269.